

Oorlog 1940-1945 ----- Mijn herinneringen

Rien Nederlof (01-11-1931)

Wij woonden aan de Laan van Meerdervoort 323 in Den Haag.

Het begin

Op 10 Mei 1940 werd ik om half vier wakker van een enorm lawaai. Ik was toen 8. De radio stond aan en er waren berichten van de Rijksluchtwachtdienst: Vliegtuigen boven de Moerdijk gezien. Parachutisten gedaald bij Ypenburg, enz. Het luchtafweergeschut maakte een hels kabaal. We konden ook vliegtuigen horen overkomen.

Eén van de Nederlandsche vliegtuigen vond ik heel mooi De "G1" die twee staarten had, met de cabine ertussen. De oorlog was voor Nederland begonnen. Ik begreep daar natuurlijk weinig van. Mijn ouders waren wèl in alle staten. Een half jaar daarvoor had mijn vader gezegd: "Het gaat hier mis in Europa, we moeten een veiliger plek zien te vinden". Zijn oog viel op Indonesie.... Hij had de kaart bestudeerd en besloten dat Malang (Oost Java) een prettig klimaat had. Hij zou zonder problemen een artsen of tandartsen praktijk kunnen opzetten. Ik weet niet wat er tussen gekomen is, maar we zijn achteraf blij dat het niet door gegaan is!

In 1939 had mijn vader een Amerikaanse patient die met zijn hele mooie Marmon 16 cylinder cabriolet auto een tour door Europa gemaakt had. Terug naar Amerika wilde hij die auto niet meer

naar huis verschepen. Zo kocht mijn vader deze te gekke auto voor een zacht prijsje. Ik herinner me nog de opwinding in zo'n auto te rijden, met de wind door je haren. Het plezier duurde niet lang voordat deze blitse auto opgemerkt werd door de bezetter. Zomer 1940 werd de auto in beslag genomen voor de Ortskommandantur. Geen wonder natuurlijk.

Van de eerste jaren van de oorlog herinner ik me maar weinig. Wel het bombardement van Rotterdam. We zagen 's avonds de lucht in het Zuiden oplichten. De enorme brand van de stad was duidelijk te zien en we hadden die dag ook de vliegtuigen van de Duitsers horen overkomen

School

De lagere school ging gewoon door totdat de verdedigingswerken dwars door de stad aangelegd moesten worden: de Atlantikwall, bestaande uit een 500 meter brede zone met mijnevelden, spaanse ruiters tegen tanks en een zig-zag tankgracht van een 6 of 7 meter diep. Die zone liep net door onze lagere school in de Schuytstraat, die dus afgebroken moest worden. De school verhuisde naar het Sweelinckplein. In de tweede klas zaten twee meisjes met een jodenster op hun jurkje. In dezelfde klas zat een jongen die vaak met een lichtblauw sjaaltje om zijn hals had: jeugdstorm. Die had al gauw geleerd dat, als hij gepest werd, zei: "Ik zal je ouders aangeven". Ik weet niet hoe het met die meisjes en de jeugdstormer afgelopen is. Ineens waren de meisjes weg. Waren ze ondergedoken, of afgevoerd? Ik zal het nooit weten... In de laatste jaren van de oorlog zat ik op het Vrijzinnig Christelijk Lyceum, van Stolkweg. De derde klas werd onderbroken door glas schade of gebrek aan verwarming en elektriciteit. Ook moest de school een keer verhuizen naar het centrum, bij de Mauritskade.

De Nationaal Socialistische Bond (NSB) onder leiding van Anton Mussert was de Nederlands Nazi partij. Recht tegenover ons huis op de Laan van Meerdervoort hadden ze een clubhuis. Propaganda blaadjes in glazen vitrines hingen aan de gevel. Er waren niet veel maar toch enkele mensen die daar naar keken. Mijn grotere broer Lout (5 jaar ouder) vindt dat maar niks en keek uit het zolderraam op de derde verdieping naar de mensen over de loop van zijn zware windbuks. Hij kon uiteindelijk de verleiding niet weerstaan om de trekker over te halen. Zo kreeg een NSBer die Volk en Vaderland stond te lezen een gaatje in zijn oor en kwam er een kogeltje door een bovenraam, door het verduisteringsgordijn in het raam kozijn. Helaas was het niet zo moeilijk om de kogelbaan te reconstrueren. De hel brak uit natuurlijk. Dit had héél slecht kunnen aflopen, maar gelukkig vielen de gevolgen wel mee. Lout (13), teslotte nog een kind, moest als straf verplicht collecteren voor de Winterhulp. Dat was een door de NSB georganiseerde liefdadigheids actie, ten gunste van de Nazi

helden die naar het Oostfront gestuurd werden (Oorlog tegen Rusland). De collectanten haalden gewoonlijk maar erg weinig op. En het was voor Lout natuurlijk een schande om als collectant op straat te staan met zijn bus. Als iemand iets gaf kregen ze een speldje in de vorm van een molentje van bakeliet? (want ander plastic was er nog niet). Het leuke van die speldjes was dat ze lichtgevend waren, zoals de plafond-sterretjes en maantjes van IKEA. Lout hield er gelukkig veel over want hij was niet overrijverig als collectant. Behalve als er een Duitse officier langs kwam. Dan bleef hij als een fox-terrier achter de man aanlopen tot hij wat gaf.

Gebrek

Ernstig gebrek was er niet direct. Hoewel bananen, sinaasappelen en pindakaas al gauw van de tafel verdwenen. De dingen van overzee konden niet meer ingevoerd worden, hooguit voor de Duitsers, als dat al lukte. Mijn vader had in die jaren een tandarts praktijk en kreeg daardoor contacten met allerlei mensen. Een voorbeeld was een inkoper van de Gruijter (grote kruideniers zaak zoals Albert Heyn). Die vertelde dat koffie ook wel heel gauw zou opraken. Wat je zou kunnen doen is koffie inslaan en later ruilen voor aardappelen of andere belangrijke dingen. Maar gebrande koffie kan je niet lang bewaren. Hij suggereerde om een baal ongebrande koffie te kopen. Dat heeft mijn vader gedaan en heeft ons enorm geholpen in de hongervinter 1944-1945. De koffie was verstopt, samen met dozen gecondenseerde melk en pakken suiker in een badkuip van de badkamer op de eerste verdieping. Die was omgebouwd tot tandarts-werkplaats, met een grote plank op het bad.

Vacanties in de oorlog waren noodgedwongen in Nederland. We brachten veel tijd door bij mijn grootmoeder in Princenhage (bij Breda). Maar in de hongervinter hield alles zo'n beetje op. Treinen, telefoon, water, gas, kolen en electriciteit. En natuurlijk het eten. Als ik me het goed herinner kregen we een half brood per persoon in de week, een kilo aardappelen en een half pakje margarine. Alles was al vrijwel sinds het begin van de oorlog op de bon. Ook schoenen. Als je in de groei bent moet je steeds weer een grotere maat hebben die er niet is. Oplossing: knip de neuzen uit je gymshoenen, dan kan je er nog een tijdje in groeien. Een probleem werd het huisafval. Dat werd niet meer regelmatig opgehaald en er vormden zich vuilnishopen op sommige plekken. Eens vond ik daar één enkele aardappel! Daar kwam ik dan trots mee naar huis. Uit de bollenstreek kwamen tulpen en crocus bollen die toch niet uitgevoerd konden worden. En uit Brabant en Zeeland kwamen suikerbieten. Als ja daar aan kon komen was dat een goede voedselbron. Helaas kon je de giftige crocusbollen maar heel kort verdragen, de tulpen wat langer, misschien enkele maanden. Dan werd je er plotseling erg misselijk van. Eens pikte ik één van de tulpenbollen uit de voorraad en plantte die in een potje. Er kwam een prachtige kleine dubbele witte tulp uit! Kleine blokjes suikerbiet, op de kachel gedroogd, leken net rozijnen. We kregen ook suikerbieten stampot, die heel gronderig smaakte. Aardappelen werden naar Duitsland verscheept om alcohol te maken voor hun V2 raketten (soort Scud). Onze aardappelen werden in de schil gekookt en de dunne velletjes schil bewaard die we ook nog opaten. De rokers rookten gedroogd braamblad, ook heel goed voor thee. Ik probeerde stiekem opgerold WC-papier omdat ik wel eens uit wilde vinden wat roken eigenlijk is. Een grote hoestbui heeft me er van afgebracht. Door het gebrek aan kolen hadden we een Mayo-kachelkje dat boven op de potkachel stond. Dat heeft een heel klein vuurpotje waaruit de rook eerst omhoog tegen de pan gaat en dan door de trek van de grotere kachel naar beneden weggezogen wordt. Enorm efficiënt. Soms kwam mijn vader thuis met grote blokken stearine (kaarsvet) die iemand gepikt had uit een goudse kaarsenfabriek. Het was erg leuk om op het mayokachelkje de stearine te smelten en er draden in te dopen. Zo kon je kaarsen maken. Het ging me niet snel genoeg, dus

doopte ik de pit eerst in het vet, dan in koud water en weer in het vet, enz. Dat ging wel snel, maar er bleven waterdruppeltjes tussen de lagen vet en de kaars sputterde zo erg dat hij vaak uit ging. Dus toen maar weer de langzame methode. Normaal stookten we toen kolenkachels. De winter '44-45 was een zeer koude. Het vroom dat het kraakte. Je deed alles om aan brandhout te komen. Veel huizen langs de Atlantikwall stonden leeg.

De trambanen hadden houten blokjes tussen de rails. Die werden er stiekem uitgelicht als brandhout. Het leuke daarvan was dat de weg nogal onbegaanbaar werd. De Duitsers waren de weinigen die een auto hadden en raakten dan in een kuil. Met luid gevloek en schade aan de banden hobbelden ze er dan weer uit. Het was de moeite waard om in de huizen die niet in de "vesting" of "Spergebiet" lagen houten vloeren op te breken.

De huizen aan de Groot Hertoginnenlaan, waarin ik met tientallen mensen met sloop bezig was. Een wonder dat ze er nu nog staan!

Prachtig brandhout. Soms waren er wel 20 mensen bezig zo'n huis te slopen. Erg "handige" mensen braken de houten trappen weg, terwijl er boven nog mensen met de vloeren bezig waren! Mijn moeder maakte zich wel zorgen en zei: "Rien, als je gaat slopen, laat me wel weten welk adres". Een keer kwam de "Grüne Polizei" op hun motorfietsen. Dat was een soort militaire politie in olijfgroene leren jassen en broeken. Daar moest je voor oppassen. Ze sloegen erop los als ze je te pakken kregen. Ik ben daar gelukkig aan ontsnapt. Echter, één keer niet bij de Nederlandse (NSB) politie. Ik zag een boom in het midden van de Spaanse ruiters langs de Atlantikwall staan. Met een klein zaagje gewapend kroop ik tussen het prikkeldraad dat over die betonnen blokken gespannen was en begon te zagen, terwijl mijn vrienden op de uitkijk stonden. Ineens hoorde ik agenten tegen mij schreeuwen. Mijn vrienden hadden het hazenpad gekozen, maar ik stond voor de keuze langzaam weg te kruipen in de richting van het mijneveld, of naar die agenten die daar gemeen lachend stonden te wachten. Het laatste gebeurde, ik kreeg een enorm pak slaag met een gummiknuppel, kreeg een tochtje in hun open auto naar huis waar ik op de stoep gegooid werd. De enige keer dat ik van angst in mijn broek geplast heb.

In het toen nog niet bevrijdde deel van het land werd de honger steeds erger. Op een dag zou ik met een vriend die een karretje had op twee fietswielen zonder banden, eten gaan halen in het Westland. Fietsen waren een probleem. Voor zo ver als nog niet in beslag genomen, waren banden niet te krijgen. Een stuk tuinslang om de velg kon wel eens helpen.

We hadden een koperen vaas bij ons om te ruilen met de boeren daar. Omdat dit uren lopen betekende, kregen we twee in plaats van één boterham voor ons ontbijt. We hebben uren door de kou gelopen, totaal iets van 30 Km, en eindelijk een klein groen kooltje kunnen ruilen bij een tuinder in 's Gravezande. Toen weer terug, en toen we thuis kwamen was niemand blij met het miezerige kooltje en iedereen boos omdat we een boterham extra hadden gegeten 's ochtends.

Op een goede dag werd ik duizelig. Ik viel om en de diagnose was evenwichtsstoornis door ondervoeding. Ik heb 14 dagen plat op bed gelegen. Kon niets eten, had ook niets meer om te spugen, maar mijn vader heeft met grote moeite vitamine pillen gevonden, die mij er weer bovenop gebracht hebben. In die tijd was ook de voorraad levertraan opgebraakt, iets dat vies smaakte maar wel erg belangrijk was voor de vitamine D.

Sommige mensen hadden minder geluk; Ik heb eens gezien dat iemand die voor mij op straat liep, ging wankelen en op straat in elkaar stortte. Of hij stervende was en of omstanders hem hebben geholpen weet ik niet meer.

Het warme eten kwam uit de "gaarkeuken". Dat werd centraal daar bereid. In ons geval een schoollokaal waar grote gamellen van 50 liter klaar stonden met stampot of pap. Eens was de karnemelkse pap, het maal van die dag, nogal bedorven. Ik weet niet wat er in zat maar het rook verre van lekker. Ik moest die dag onze dertien porties halen (we waren met veel mensen in ons huis). Niemand wilde ervan eten ondanks de honger. Maar ik heb toen toch wel 13 borden gegeten. En ik houd helemaal niet van karnemelkse pap...

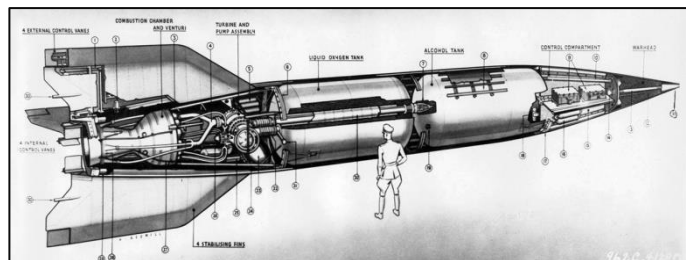
Kinderen schrapen de laatste restjes uit de gamellen bij de gaarkeuken.

Eén van de meest geweldige gebeurtenissen was dat de Zweedse regering en het Rode Kruis een voedsel transport hebben kunnen regelen naar Nederland. Op 28 Januari 1945 brachten Zweedse Rode Kruis schepen 3700 ton meel en margarine. We kregen ieder een half witbrood en een half pakje margarine. Dat zal ik nooit vergeten. Iedereen at het op een andere manier. De een at het meteen op, een ander deed er een week over. Wat er over was van de dag werd in de kast gezet, met spelden een vlaggetje met je naam erop.

Oorlogsgeweld in Den Haag

Ontruimde huizen bij de Atlantikwall werden vaak gebruikt door de Duitsers om hun V-2's in te verbergen. (V2 staat voor "Vergeltung Zwei", vergelding voor de bombardementen door Royal Airforce op Duitsland). De kamers in suite van die huizen waren groot genoeg om een 15 m lange raket in te rijden. De Engelsen bombardeerden bijna dagelijks, op zoek naar deze raketten en ander wapentuig. De V2's hadden een duizend kilo springstof in de neus, en de brandstof bestond uit een 500 kilo alcohol en 500 kilo vloeibare zuurstof. De raket lag op een lange wagen en wanneer hij rechtop gezet werd op een willekeurige plaats kon hij gevuld worden voor de start. Voor de Engelsen frustrerend omdat er geen lanceringsplaats voor die raketten nodig was. Eens hoorden we lawaai buiten, om een uur of elf 's avonds. We keken naar buiten en zagen dat een raket over de Laan van Meerdervoort vervoerd werd, maar net voor onze deur van de wagen dreigde af te vallen. Met zijn achtereind was hij al van de wagen gegleden. Gelukkig hebben ze hem er weer opgehesen. Maar er waren wel veel erger ongelukken. Ik denk dat één op de tien niet goed weg kwam.

We keken vanaf ons dak vaak naar het afvuren. Dat gebeurde soms vrij dichtbij. Als een V2 startte was er een enorme rookwolk, afschuwelijk lawaai en verdween hij in enkele minuten uit het gezicht. Soms wist de raket op een hoogte van 50 meter niet meer waar hij heen wilde. Maakte kringetjes in de lucht en viel ergens in Den Haag. Daar zijn veel doden bij gevallen, zoals in de Indigostraat; een hele rij huizen verwoest; mijn oudste broer is nog gaan helpen puinruimen. Een raket viel een keer in het Haagsche bos en bewoog als een voetzoeker vele honderden meters door het bos dat in vlammen opging.

De zware luchtafweer gaf wel eens een probleem. Er werd zoveel metaal de lucht in geschoten dat weer terug viel. Een heel grote scherf raakte een gevel versiering die naar beneden stortte, gelukkig

zonder ongelukken. Het schieten en de bombardementen waren zo hevig dat ik vaak in een portiek dekking heb gezocht. Schuilkelders waren er eigenlijk nauwelijks, of je was net te ver weg.

Het bombardement van het Bezuidenhout ligt ook nog scherp in het geheugen. Het was een heldere Februari dag. Een formatie vliegtuigen kwam over. Het zware luchtafweergeschut maakte een hels kabaal. Plotseling zag je veel zwarte stipjes uit de buik van de vliegtuigen komen. Omdat ze dan hun bommen kwijt waren ging hun neus plotseling omhoog en zag je het zonlicht schitteren op de onderkant van de bommenwerper. We waren blij dat de Duitsers zo'n groot bombardement over zich heen kregen, maar we wisten op dat moment niet dat de verkeerde plaats was gebombardeerd. 's Avonds wisten we het wel. Bij onze burens kwam een gezin van 9 mensen erbij, die gedeeltelijk ook bij ons ingekwartierd werden. Gezamenlijk maakten we tulpenbollen stampot die we met z'n zeventienen opaten.

Nieuws

's Avonds om acht uur tot 's morgens zes moest iedereen binnen blijven. De Nederlandse radio werkte niet meer, en toen we nog stroom hadden, kregen we alleen berichten over de geweldige successen van Hitler's leger. De kranten waren "gelijkgesteld", zodat je de berichten niet meer kon geloven. Ook was er een nep-verzetsblad "De Gil" waarin de gek gestoken werd met de succes berichten van de engelse radio, maar ook lezers gelokt werden met leuke en geestige teksten. O.a. gorgel gedichten van Cees Buddingh (1918-1985, die zelf geen NSBer was). Het gedicht de *Blauwbilgorgel* maakte diepe indruk op ons, evenals een column over een héél zachte, maar ongelofelijk schijnheilige man ("Jij en ik zijn niet allemaal van dezelfde wol gebreid").

*Ik ben de blauwbilgorgel
Mijn vader is een porgel
Mijn moeder is een pirulan
Daar komen rare kinders van
Raban, raban, raban*

En nog enkele coupletten (zie www.beleven.org)

Radio's waren ingeleverd of hadden we ergens verborgen. Maar zonder electriciteit moesten we met een fiets op de standaard stroom maken, bijv. twee fietsdynamo's op een wiel. Eén voor een lampje, één andere voor een kleine 6 V radio. Daaraan een bos van wel 20 koptelefoon-oortjes. Net voor achten 's avonds slopen veel buurtbewoners bij ons naar binnen en luisterden mee naar de BBC. De gordijnen moesten dicht, want achter ons woonde een NSB mevrouw. Die fiets was ook belangrijk voor het licht. Want het lampje maakte het mogelijk dat mijn tante of mijn moeder voorlas. Het weinige vermaak dat mogelijk was. Zo hebben we bijna de gehele verzamelde werken van Charles Dickens gehoord.

Cultuur, zoals theater of concert werd heel moeilijk voor kunstenaars die in 1942 niet getekend hadden voor de Kulturkammer. Zo hebben we thuis, tot ons grote genoegen, huis optredens gehad van de pianist Jaap Callenbach en de actrice Caro van Eijck, die toen in Den Haag woonden. Vooral voor Caro nogal hachelijk, gezien haar joodse afkomst. Dat had haar al een speelverbod opgeleverd in 1942. Ze heeft een paar dingen voorgedragen of gelezen.

Jaap Callenbach

Caro van Eijck

Arbeitseinsatz

Alle mannen van 17 of 18 en ouder moesten naar Duitsland om in de fabrieken te werken. Dus waren er vaak razzia's om naar mensen te zoeken. Mijn broer Lout en een neef, die in een bovenhuis in de buurt woonde, moesten bij ons onder de vloer blijven. Toegang was een klein luikje in de vloer van een kast. Op een dag kwamen er twee zwaar gewapende Duitse militairen bij ons aan de deur. We dachten dat we de sigaar waren, maar ze hadden het bordje 'tandarts' op de deur gezien en een van hen had kiespijn. Lout (mijn oudste broer, toen 18) was niet alleen ondergedoken, maar ook actief met het vervalsen van stempels en verspreiden van gestencilde verzetskrantjes. Zo kwam het dat ik een keer naar de wijk Clingendaal ging met mijn schooltas. Daarin zaten wat schoolboeken en een stapel bonnetjes die Lout gefabriceerd had. Aan het oostfront hadden de Duitsers gebrek aan allerlei. Na Stalingrad ging het steeds beroerder en zelfs dekens werden bij ons opgehaald voor het oostfront. Als de Duitsers dekens hadden opgehaald kregen de bewoners van het huis een soort bewijs van ontvangst. In Clingendaal moest dit nog gebeuren, dus werd ik gestuurd om vóór de Duitsers uit, de bonnetjes aan de bewoners te geven. Als de Duitsers kwamen zeiden de bewoner: "Kijk, ze zijn hier net geweest voor de dekens". Heb nooit uitgevonden of het gewerkt heeft, want ik was weer veilig thuis. Na de bevrijding hoorden we dat Clingendaal een "Egelstellung" moest worden, waar de SS zich tot de laatste man zou vechten. Daar is het gelukkig niet van gekomen.

Bevrijding

Eindelijk in Mei 1945 werden we bevrijd. Voedsel werd uitgeworpen door vliegtuigen. Blikken kaakjes, eipoeder, chocolade, enz. iets dat je nooit vergeet: Alle mensen op het dak, wuivend naar de vliegtuigen, die als antwoord heen en weer wiegelden met hun vleugels. Ze vlogen zo laag dat je de bemanning kon zien. De grote pakken werden ergens op een voetbalveld afgeworpen.

Toen de troepen (First Canadian Corps) Den Haag introkken met vrachtwagens, tanks en dergelijke, klonnen we erop en maakten een feest toer door Den Haag, en op 8 Mei was ook de Prinses Irene Brigade de stad ingetrokken. Op 21 Mei hielden ze een indrukwekkende Victory Parade, o.a. ook door de Laan van Meerdervoort.

Vlak bij ons was een plaats waar de Canadezen van het Nova Scotia regiment in schotse kledij een plechtigheid organiseerden, met doedelzakken, ter ere van hun gevallen kameraden. Heel indrukwekkend.

In 1946 kwam de 72-jarige Churchill op bezoek en maakte een tour door de stad en langs ons huis waar we hem op het balkon staande konden toejuichen.